

תקנות יהושע וחוקי התנועה

הרב צבי לב

מוקדש לזכרו של ר' יהושע אביטן ז"ל,
ראש המועצה הדתית בבית שאן, שהיה
שותף לכל דבר מצווה, ידיד נאמן
לישיבה ומצא את מותו בעת נטיעה
לשמחה של מצוה.

חלוקת הארץ על פי הכללים שקבעה התורה: "לרב תרבה נחלתו ולמעט תמעט נחלתו" ועל ידי אורים ותומים, לא השאירה מקום להתחשבות בטענות השבטים בענייני החלוקה. בולטת הטענה של בני יוסף שיהושע נמנה עליהם: "מדוע נתת לי נחלה גורל אחד וחבל אחד ואני עם רב", ותשובת יהושע לשבטו "עלה לך היערה ובראת לך שם" (יהושע יז) לאמר: תכריתו את העצים, אבל אין מקום לתוספת בנחלה.

אף על פי כן, עשרה תנאים התנה יהושע ובית דינו בשעה שחלק את הארץ כמובא בב"ק דף פא. ואלו הם:

- א. בהמה דקה רועה בחורשות, ואין בעל היער מקפיד על כך.
- ב. מותר ללקט משדה חבירו לכל אדם עצים פחותי ערך ושלא השרישו.
- ג. מותר ללקט עשבים העולים מאילהן חוץ משדה תלתן.
- ד. מותר לקטום ענף מהאילן שעדיין אינו נותן פירות להרכבה או לנטיעה ובעלי העץ לא יקפיד (חוץ מעצי זית).
- ה. מעין שיבש והתחדשה נביעתו - מסתפקים ממנו בני אותו השבט שהמעין עובר בגבולו.
- ו. לכל השבטים יש רשות לדוג בימת טבריה אע"פ שהיתה בחלקו של נפתלי, ואסור לפרוש מצודות.
- ז. מותר לכל אדם ליפנות בכל שדה ולקנח.
- ח. התועה בין הכרמים מפסג (גודע) ועולה - עד שיצא מהסבך של הגפנים לדרכו.
- ט. מהלכים בשביל הרשות (בעלי החלקות נותנים רשות לקצר את המרחק דרך שדותם) עד שתדך רביעה שניה, ובמקום שהדרך משובשת מותר לעבור אפי' בשדה זרועה.

י. מת מצווה קנה מקומו.

מהותם של התנאים (התקנות) הם :

א. זכות השמוש וההנאה מההפקר הנמצא בנחלה פרטית.

ב. רשות למעבר היחיד והרבים בנחלה.

הטעם לכל התקנות הוא רצונו של יהושע שלא יגיעו לידי קטטה. כי על פי רוב לא נגרם נזק לבעל הנחלה וישנה רק נוחיות לעובר או המשתמש בנחלה, וכיון שטבע האדם להקפיד על נחלתו - בא יהושע והתקין את התקנות שע"מ כן יהיו נוחלין את הארץ, וממילא תסור מהם הקטטה והמחלוקת (אוצר מפרשי התלמוד ב', פא). יהושע היה מחוייב בדבר נוסף והוא השלמת קידוש ערי המקלט בא"י, כי ערי המקלט בעבר הירדן לא קדשו כל זמן שיהושע לא קדש את ערי המקלט שבארץ ישראל, "וחייבים בי"ד לכוון הדרכים לערי מקלט לתקנם ולהרחיבן, ומסירין מהם כל מכשול וכל תקלה... ומקלט מקלט היה כתוב על פרשת דרכים כדי שיכירו הרצחנים ויפנו לשם" (רמב"ם הלכות רוצח ח,ה).

אם כן, יהושע חילק את הארץ לשבטים והבדיל את ערי המקלט שהם מדאורייתא.

בנוסף לכך התנה את עשרת התנאים על דעת השבטים, והגמ' במס' עירובין דף כב: מעידה עליו שיהושע אוהב ישראל היה עמד והתקין להם דרכים וסרטיא. כל התקנות נעשו על ידי יהושע ובית דינו (ר"מ הל' נזקי ממון) וכן בכל מקום שמופיע יהושע הכוונה ליהושע ובית דינו. על כן, תוקפן של תקנות אלו הן ככל תקנות של ביה"ד הגדול שיש להם רשות להתקין גזרות ותקנות.

ומכאן לשאלה למה ניתן לדמות את חוקי התנועה וחובת תקון הדרכים שבימינו, האם יש להם גדר של מצווה, תקנת בי"ד או תקנת הקהל, האם הם צו אנושי או צווי אלוהי. נימ בזה ממתי נחשב לעובר עבירה ועל מה עובר למי שלא מציינת לחוקים ולתמורות.

על גדר של 'דינא דמלכותא דינא' יש כידוע מחלוקת בין הר"ן לרמב"ם. לדעת הר"ן (נדרים דף כח. בשם התוס') דינא דמלכותא קיים רק במלכי אוה"ע מפני שהארץ שלו ויכול לגרש את התושבים מהמדינה אם לא יקיימו את מצוות המלך, אך במלכי ישראל לא שייך דין זה כי א"י שייכת לכל השבטים וכולם שותפים בה. אבל הרמב"ם, וכן פסק בשו"ע, שדינא דמלכותא דינא שייך בין מלך ישראל ובין

במלכי עכו"ם, כי בני המדינה הסכימו מרצון לקבל אותו כאדון עליהם והם לו כעבדים (שו"ע חו"מ סי' שס"ט ס"ב ורמב"ם הל' גזילה פ"ה הי"א).
גדרי המצוות השייכים לענין הם: לא תעמוד על דם רעך, ואהבת לרעך כמוך, לפני עוור לא תתן מכשול, וחי בהם, ונשמרתם לנפשותיכם מאוד, והיה עליך דמים.

בטרם נכנס לסוגיא ניתן לראות ממספר מקומות בש"ס עד כמה חכמים ז"ל היו מודעים לדאגה לשלמות הנוסעים והרכוש, ועל חובת הקהל ובי"ד לטפל בדרכים ובתקונם.

א. החובה להתקין ולטפל בדרכים:

גמ' ב"ב ק: "ת"ר: דרך היחיד ארבע אמות, דרך מעיר לעיר שמונה אמות, דרך הרבים שש עשרה אמות, דרך ערי המקלט שלושים ושתים אמות, א"ר מאי קראה דכתיב: 'תכין לך הדרך', דרך - הדרך" [דרך כפולה]. וזו חובה על בי"ד. רוחב הדרכים נקבע לפי היקף השמוש באותה הדרך.

ב. ההפקעה לצורך הרבים:

הגמ' בב"מ דף קז: "מכריז רבי אמי: מלא כתפי נגדי בתרי עברי נהרא - קוצו". ורש"י שם מסביר, שמי שמצא אילנות נטועים בנחלות פרטיות שעל שפת הנהר - חייב לקצוץ אותם, כי המקום משמש מעבר למושכי הספינות שעל שפת הנהר.

ג. זכות קדימה

תידחה שאינה טעונה מפני טעונה וקרובה מפני רחוקה (סנהדרין דף לב).

ד. תקלות ונזקים ברה"ר

רה"ר הינו מקום שהרשות להלך בו שווה לכולם, לזה רשות להלך ולזה רשות להלך. אעפ"כ בעת תקלה ברה"ר הולכים לפי הכללים של פושע ואנוס, שני קדרים שהיו מהלכים בדרך זה אחר זה ונתקל הראשון ונפל ונתקל השני בראשון, הראשון חייב בנזקי השני (משנה ב"ק דף לא). מסקנת הגמ' שאם הראשון עסוק בהצלת נפשו ולא היה לו פנאי להזהיר - פטור בנזקי השני. הרמב"ם פסק כמסקנת הגמרא, שאם הראשון היה יכול לעמוד ולא עמד - חייב בנזקי השני, אך בעסוק בהצלת נפשו פטור גם אם לא הזהירו (הל' נזקי ממון פי"ג ה"ח).

ה. חובה להזהיר מפני נהג הסובל ממחלה

בציף אליעזר פסק שיש חובה על הרופא לדווח לרשויות המוסמכות על מגבלות רפואיות שישנן על מי שמבקש להוציא רשיון נהיגה.

אלה רק דוגמאות שאם מצרפים אותן אחת לאחת מקבלים בנין שלם לחוקי תנועה על פי ההלכה. אך השאלה האם חוקי התנועה הינן צו אלוקי או צו אנושי מצריכה בירור נוסף.

בב"ב דף ח. מחלקת הגמ' בין סוגי המסים החלים על ת"ח. רבנן לא בעי נטירותא למסים על שערים וחומות אך הכל "לכריא פתיא אפי' מרבנן". רש"י מעמיד בחפירת בור לשתות מים, אך התוס' בשם הר"ח מעמידים את הענין בהסרת גבושית מרחוב העיר שבזה מחוייבים גם ת"ח. וכן פסק בשו"ע חו"מ קס"ג ס"ד, ומכאן שחובה זו הינה מעל תקנות הקהל כי בחיי אדם לא מחלקים בין ת"ח לשאר תושבי העיר.

כמו כן, הגמרא במו"ק דף ה. על צרכי הרבים בחול המועד: "תניא: יוצאים לקוץ (להסיר קוצים) את הדרכים ולתקן את הרחובות ואת האסטרטאות. ומנין שאם לא יצאו ועשו כל אלו, שכל דמים שנשפכו שם [מחמת קוצים שבדרכים] מעלה עליהם הכתוב כאילו הם שפכים? ת"ל: 'והיה עליך דמים'". וכן פסק בשו"ע שצרכי רבים מותר לעשותם בחול המועד, כגון לתקן הדרכים ולהסיר מהם המכשולות (א"ח סי' תקמ"ד ס"א). כללו של דבר, צרכי הגוף וחיי אדם קודמים לכל הכללים והמנהגים.

מכל האמור לעיל, נראה שיש לחלק בשאלה זו בין החובות המוטלות על הרבים לבין החובות המוטלים על היחיד.

חובות הרבים (הקהל ובי"ד):

כל דבר המוטל על בי"ד או הקהל בדבר תקון הדרכים וסילוק המפגעים יש בזה חובה מדאורייתא, שהרי הגמרא מחפייבת זאת מכח הפסוק:

"והיה עליך דמים". וזה בדומה לחובת סימון הדרכים לערי המקלט, אלא שחובת השילוט לערי המקלט כלולה בתוך מצוות עשה של "תכין לך הדרך" ללא קשר להסרת המכשולים, ואילו ביה"ד מחויב בהסרת המכשולים בדרכים כדי שלא יהיו כשופכי דמים.

חובת היחיד:

את החובה לציית לחוקי התנועה נראה שיש לדמות לדברי הרמב"ם בהל' דעות פ"ד: "הואיל והיות הגוף בריא ושלם מדרכי השם הוא, שהרי אי אפשר שיבין או ידע דבר מידיעת הבורא והוא חולה. לפיכך צריך אדם להרחיק עצמו מדברים המאבדין את הגוף ולהנהיג עצמו בדברים המברין והמחלימים, ואלו הן: לא יאכל אדם וכו'". וכל הפרק עוסק, כידוע, בעצות להנהגות טובות במאכל ובדברים הנוגעים לגוף האדם. אין כאן מצוה, רק מי שלא נוהג כך עלול להיות חסר בידיעת הבורא כי גופו נחלש. על פי זה ניתן להקיש לחוקי התנועה: מלבד היותם תקנות הקהל (ודינא דמלכותא דינא למיד שנוהג גם במלך ישראל) יש בהם תנאי ומבוא שהאדם לא יגיע לידי סכנת נפשות שלו ושל אחרים שבחוסר הקפדה עלול להגיע אליהם. על כן יראה כל אחד ואחד את דברי הרמב"ם הנ"ל כפתח ומבוא לקיומן של המצוות שמנינו לעיל.